

Finansira
Evropska unija

Vodič kroz slobodu izražavanja

w u s a u s t r i a

WIRTSCHAFTS
UNIVERSITÄT
WIEN VIENNA
UNIVERSITY OF
ECONOMICS
AND BUSINESS

HUB ZA ZAŠTITU SLOBODE
IZRAŽAVANJA

VODIČ KROZ SLOBODU IZRAŽAVANJA

Promocija sveobuhvatnog, na ljudskim pravima temeljenog, koncepta slobode
izražavanja u BiH - HUB za zaštitu slobode izražavanja

NVO J a bi h u EU (JaBiHEU) i ma i zuzetno motiviran tim i mrežu lokalnih partnera koji kombinuju solidne rezultate u razvoju, vođenju i implementaciji p rojekata o p itanjima euro-atlantskih integracija u B osni i H ercegovini i regionu.

Ćumurija 2, 71000 Sarajevo, Bosna i Hercegovina

(+387) 33 725-838

info@jabiheu.ba

SADRŽAJ

UVOD	8
DEFINICIJE, VAŽNOST I OPSEG SLOBODE IZRAŽAVANJA	9
MODUL 1: RAZUMIJEVANJE SLOBODE IZRAŽAVANJA	15
MODUL 2: BORBA PROTIV LAŽNIH INFORMACIJA	21
MODUL 3: SUPROSTAVLJANJE GOVORU MRŽNJE	24
MODUL 4: BORBA PROTIV MIZOGINIJЕ: Izazov za slobodu govora i novinarke	27
MODUL 5: KLEVETA I SLOBODA IZRAŽAVANJA: Manevrisanje složenim odnosom između slobode govora i lične reputacije	31
OSTALI RESURSI I ALATI	35

Ovaj Vodič kroz slobodu izražavanja (eng. FoE Toolkit) je sveobuhvatni obrazovni resurs koji mladima daje znanje i praktične vještine o slobodi izražavanja, lažnim informacijama, govoru mržnje, mizoginiji i kleveti. Vodič je zasnovan na osnovnim principima ljudskih prava i demokratskih vrijednosti, a dizajniran je da odgovori na izazove koji se razvijaju u savremenom informacijskom okruženju. Njegujući kulturu informisanog i angažovanog građanskog učešća, ova inicijativa ima za cilj da osnaži mlade ljude da postanu nosioci promjena u podržavanju slobode izražavanja i demokratskih principa. Pored ovog kratkog vodiča i njegovih 5 edukativnih modula, opširnija verzija dostupna je na Digitalnoj platformi projekta 'HUB za zaštitu slobode izražavanja' na web stranici Udruženja „Ja bih u EU“ Sarajevo, te sadrži detaljnije informacije i dodatna pojašnjenja uključujući pravni okvir za slobodu izražavanja, relevantnu sudsku praksu, status slobode izražavanja u BiH i primjere dobre prakse u vezi sa slobodom izražavanja iz drugih zemalja.

Ključne karakteristike

- **Glavni koncepti slobode izražavanja:** Uvodni dio vodiča fokusiran je na ključne definicije i ideju slobode izražavanja.
- **Sveobuhvatni moduli o ključnim pitanjima:** Vodič sadrži pet modula o razumijevanju slobode izražavanja, borbi protiv lažnih informacija, suzbijanju govora mržnje, borbi protiv mizoginije, te o kleveti i slobodi izražavanja.
- **Interaktivna digitalna platforma:** Vodič je također dostupan putem digitalne platforme koja je jednostavna za korištenje i koja sadrži interaktivne elemente, kao što su kvizovi i simulacije.
- **Obuka i aktivnosti:** Vodič prati obuka i aktivnosti koji učesnicima pružaju priliku da primjene stečeno znanje.

Ciljana publika

Vodič je napravljen za mlade ljude i mlade medijske profesionalce koji su zainteresovani naučiti nešto više o slobodi izražavanja i načinu na koji se odgovorno ponašati u veoma složenom informacijskom okruženju kako bi postali nosioci promjena u svojim lokalnim sredinama.

Uticaj

- Vodič osnažuje mlade ljude i mlade medijske profesionalce tako što im pomaže da:
- Razumiju svoja prava i obaveze kao zagovarača slobode govora
- Identifikuju i preispitaju lažne informacije i govor mržnje
- Promovišu inkluzivnu komunikaciju i rodnu ravnopravnost
- Donose informisane odluke o sadržajima koje konzumiraju i dijele

UVOD

Sloboda mišljenja i izražavanja neophodne su za lični rast i za napredovanje svakog društva. One su **bitne za svako slobodno i demokratsko društvo**. Ove dvije slobode su duboko povezane pri čemu je sloboda izražavanja sredstvo putem kojeg se mišljenja dijele i razvijaju. To je također ključno za **transparentnost i odgovornost** koji su neophodni za promovisanje i zaštitu ljudskih prava. Međutim, postoje specifične okolnosti pod kojima sloboda izražavanja može biti ograničena.

U našem brzo mijenjajućem svijetu informacijskih i komunikacijskih tehnologija pravo na slobodu izražavanja ostaje kamen temeljac demokratije. Ovo pravo, utvrđeno u međunarodnim aktima o ljudskim pravima, **osnažuje pojedince da izraze svoje misli i ideje bez straha od cenzure i kazne**. Države moraju osigurati da se ovo pravo poštuje u domaćim zakonima. Međutim, digitalno doba je donijelo nove izazove, kao što su brzo širenje lažnih informacija, govora mržnje i **drugih štetnih poruka**.

Vodič kroz slobodu izražavanja (FoE Toolkit) razvijen je s ciljem da olakša prepoznavanje ovih izazova i ojača odgovornije i informisanije okruženje. Ovaj obrazovni resurs ima za cilj da **osnaži studente i mlade novinare kroz dublje razumijevanje slobode izražavanja**, njenih ograničenja i etičkih razmatranja u vezi sa njenom upotrebom. Pružajući znanje i praktične vještine, vodič nastoji promovisati odgovornu komunikaciju, boriti se protiv štetnog govora i podržavati principe demokratskog diskursa. U tu svrhu razvijeno je pet sveobuhvatnih modula koji se bave sljedećim temama:

- Razumijevanje slobode izražavanja
  - Odnos s demokratijom i ljudskim pravima
  - Pravni okvir i međunarodni standardi
  - Sloboda izražavanja u digitalnom dobu
- Borba protiv dezinformacija
  - Razumijevanje dezinformacija
  - Medijska pismenost i provjera činjenica
  - Preispitivanje kampanja dezinformisanja
- Suprostavljanje govoru mržnje
  - Razumijevanje govora mržnje
  - Pravni okvir i pristupi
  - Promocija inkluzivne komunikacije
- Borba protiv mizoginije
  - Razumijevanje mizoginije
  - Rodno uslovljeni govor mržnje i online uznemiravanje
  - Promovisanje rodno inkluzivnog diskursa
  -
- Kleveta i sloboda izražavanja
  - Kleveta: Koncepti i elementi
  - Pronalazak ravnoteže između slobode izražavanja i reputacije
  - Medijska etika i odgovorno izvještavanje

DEFINICIJE, VAŽNOST I OPSEG SLOBODE IZRAŽAVANJA

Osnovne definicije

Kako bi osiguralo zajedničko razumijevanje koncepata o kojima se govori u Vodiču, bitno je definisati osnovne pojmove koji se odnose na slobodu izražavanja i s tim povezana pitanja

Sloboda izražavanja

štiti vaše pravo na vlastito mišljenje i slobodno izražavanje tog mišljenja bez uplitanja vlasti. Ovim je obuhvaćeno i pravo da svoje stavove izrazite naglas (na primjer na javnim protestima i demonstracijama) ili putem:

- obavljenih članaka, knjiga ili letaka
- televizijskih ili radijskih emisija
- umjetničkih radova
- Interneta i društvenih medija

Sloboda izražavanja također štiti vašu slobodu da primete informacije od drugih ljudi tako što ćete, na primjer, biti dio publike ili čitati časopis.

Iako imate slobodu izražavanja, isto tako imate obavezu ponašati se odgovorno i poštovati prava drugih.

Javna tijela mogu ograničiti ovo pravo ako mogu pokazati da je njihov djelovanje zakonito, neophodno i srazmjerno poštivanju prava ili reputacije ostalih ili u svrhu zaštite državne sigurnosti, javnog reda, javnog zdravstva ili morala.

Vlastima može biti dozvoljeno da ograniče vaše pravo izražavanja ako, na primjer, izražavate stavove koje podstiču rasnu ili vjersku mržnju.

Međutim, relevantno javno tijelo mora pokazati da je ograničenje „srazmjerno“. Drugim riječima, da je prikladno i ne veće nego je potrebno za rješavanje datog problema.

Lažne informacije

Postoje objavljene lažne ili netačne informacije koje se dijele bez zle namjere, zbog neznanja, ali suprotno tome, **dezinformacije** su namjerno objavljene ili podijeljene lažne ili obmanjujuće informacije s ciljem obmane.

Govor mržnje

Svaki oblik komunikacije koji uključuje diskriminirajuće pristupe ili neprijateljstvo usmjereno prema određenim društvenim grupama i/ili njihovim članovima na osnovu rase ili etničke pripadnosti (rasizam, ksenofobija, antisemitizam, itd.), spola (seksizam, mizoginija), seksualne orijentacije (homo transfobija), starost (ageizam), invaliditet (sposobizam) itd. Međutim, ne postoji univerzalno prihvaćena definicija govora mržnje.

Mizoginija

Neprijateljstvo ili prijezir prema ženama

Važnost slobode izražavanja

Sloboda izražavanja je osnovno ljudsko pravo koje je ključno za funkcionisanje demokratskog društva. **Dozvoljava pojedincima da učestvuju u javnom životu, pozivaju svoje vlade na odgovornost i preispituju preovladavajuća mišljenja.** Sloboda izražavanja također promoviše individualnu kreativnost i inovaciju, te njeguje kulturu otvorene i informisane debate.

Međutim, **sloboda izražavanja nije apsolutno pravo. Ona je predmet određenih ograničenja, kao što su zakoni protiv govora mržnje i klevete.** Ograničenja moraju biti srazmjerna i neophodna kako bi se zaštitila prava drugih i kako bi se osiguralo da sloboda izražavanja ne podriva javni red ili šteti pojedincima.

Unatoč ovim ograničenjima sloboda izražavanja i dalje ostaje suštinska zaštita demokratskim društvima. Ona je **alat za osnaživanje, sredstvo promjene i temelj za potragu za istinom i pravdom.** Razumijevanjem važnosti slobode izražavanja i njenih etičkih izazova možemo osigurati njeno odgovorno i učinkovito korištenje u digitalnom dobu.

Sloboda izražavanja je također usko povezana s pravom na slobodu okupljanja. Sloboda izražavanja daje individualne ideje i mišljenja. Sloboda okupljanja pak dozvoljava pojedinačnim glasovima da se ujedine kreirajući tako mnogo snažniju kolektivnu poruku nego bi to jedan jedini glas mogao postići.

Opseg slobode izražavanja

Međunarodni instrumenti i ugovori o ljudskim pravima kao što su **Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima (UDHR), Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima (ICCPR) i Evropska konvencija o ljudskim pravima (EKLJP)** definišu slobodu izražavanja kao pravo na mišljenje bez uplitanja i pravo da se traže, primaju i šire informacije i ideje bilo kojim sredstvima i bez obzira na granice. Ovi instrumenti također naglašavaju važnost slobode izražavanja za funkcionisanje demokratskih društava i za ostvarivanje drugih ljudskih prava.

Član 10. Evropske Konvencije i ljudskim pravima (1950)

Svako ima pravo na slobodu izražavanja. Ovo pravo uključuje slobodu mišljenja i slobodu primanja i prenošenja informacija i ideja, bez miješanja javne vlasti i bez obzira na granice. Ovaj član ne sprječava države da zahtijevaju dozvole za rad od radio, televizijskih i filmskih kompanija.

(2) Ostvarivanje ovih sloboda, budući da uključuje obaveze i odgovornosti, može podlijeći takvim formalnostima, uvjetima, ograničenjima ili sankcijama predviđenim zakonom i koje neophodne u demokratskom društvu u interesu nacionalne sigurnosti, teritorijalnog integriteta ili javne sigurnosti, sprječavanja nereda ili zločina, zaštite zdravlja i morala, ugleda ili prava drugih, sprječavanja širenja povjerljivih informacija ili u cilju očuvanja autoriteta i nepristanosti sudstva.

Član 19. Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima (1948)

Svako ima pravo na slobodu mišljenja i izražavanja, što obuhvata i pravo da ne bude uznemiravan zbog svog mišljenja, kao i pravo da traži, prima i širi informacije i ideje bilo kojim sredstvima i bez obzira na granice.

Član 19. Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima (1966)

(1) Niko ne može biti uznemiravan zbog svoga mišljenja.

(2) Svako ima pravo na slobodu izražavanja; to pravo obuhvata slobodu da traži, dobija i širi informacije i misli svake vrste, bez obzira na granice, bilo usmeno, pismeno, štampom ili u umetničkoj formi, ili bilo kojim drugim sredstvom po svom izboru.

(3) Vršenje prava predviđenih u stavu 2. ovog člana nosi sa sobom posebne dužnosti i odgovornosti. Zbog toga se ono može podvrgnuti određenim ograničenjima koja moraju biti utvrđena zakonom i biti neophodna:

- a) za poštovanje prava ili ugleda drugih lica;
- b) za zaštitu državne sigurnosti ili javnog reda, ili javnog zdravlja ili morala

Pravo na slobodu izražavanja u Bosni i Hercegovine zaštićeno je Evropskom konvencijom o ljudskim pravima (EKLJP) i njenim protokolima koji, prema Ustavu Bosne i Hercegovine, imaju prednost u odnosu na domaće zakone. Sloboda izražavanja je sadržana u Ustavu države BiH, njenih entiteta i u Statutu Brčko Distrikta.

Ograničenja slobode izražavanja: Iako je sloboda izražavanja osnovno pravo, ono nije apsolutno i može biti podložno ograničenjima. Ova ograničenja se obično zasnivaju na javnom redu, moralu ili zaštiti prava drugih. Na primjer zakoni o govoru mržnje i kleveti obično ograničavaju slobodu izražavanja jer takvo izražavanje može potaknuti nasilje ili naškoditi pojedincima. Takva ograničenja moraju zadovoljiti neke standarde prema zakonu o ljudskim pravima.

U skladu s međunarodnim pravom, sloboda izražavanja može biti ograničena samo ako je ograničenje:

- **propisano zakonom:** ograničenje mora jasno biti navedeno u zakonu;
- **potrebno za postizanje legitimnog cilja:** može uključivati nacionalnu sigurnost, javnu sigurnost, sprečavanje nereda ili zločina, zaštitu zdravlja ili morala, zaštitu prava ili ugleda drugih, održavanje povjerljivosti ili osiguranje autoriteta i nepristrasnosti pravosuđa;
- **neophodno u demokratskom društvu:** mora postojati valjan i dovoljan razlog za ograničenje, te mora biti srazmjeran legitimnom cilju koji se želi postići.

Postupci za postizanje ravnoteže između slobode izražavanja i ostalih prava

Međunarodni instrumenti i ugovori o ljudskim pravima prepoznaju da **sloboda izražavanja jedne osobe može uticati na ljudska prava drugih osoba**, te u tom slučaju mora biti uravnotežena s ostalim pravima kao što su privatnost i reputacija. Ova ravnoteža se često postiže putem procesa koji uključuje odmjerenje važnosti izražavanja u odnosu na štetu koju može prouzročiti drugima.

Mehanizmi implementacije za osiguravanje usklađenosti sa zakonima o slobodi izražavanja

Države su odgovorne osigurati efikasno **provođenje svojih zakona o slobodi izražavanja**. To obično uključuje uspostavljanje neovisnih i nepristrasnih sudova, pružanje pristupa pravnim lijekovima onima čija je sloboda izražavanja povrijeđena, te edukaciju javnosti o njenim pravima.

Trenutni izazovi slobodi izražavanja u Bosni i Hercegovini

Na globalnom indeksu slobode medija, koji izrađuje međunarodna nevladina organizacija Reporteri bez granica (RSF), Bosna i Hercegovina zauzima 64. poziciju od 180 zemalja. U svom Izvještaju o BiH za 2023. godinu RSF navodi da mediji u Bosni i Hercegovini funkcionišu u relativno povoljnom pravnom okruženju, ali u izuzetno nepovoljnom političkom i ekonomskom miljeu. Novinari se ne osjećaju zaštićeno tokom obavljanja svog posla. Postoje velike razlike u slobodi medija i kvalitetu novinarstva širom zemlje.

Evropska komisija je u svom Izvještaju o Bosni i Hercegovini za 2023. godinu navela samo određeni nivo pripremljenosti u oblasti slobode izražavanja s obzirom na planirano pristupanje zemlje Evropskoj uniji. Komisija je utvrdila prijetnje i nasilje prema novinarima, kao i nedostatak odgovarajuće pravne reakcije i politički uticaj na javne emitere koji se suočavaju s nedostatkom finansijske stabilnosti. Pored toga, Komisija je zabrinula zbog potencijalno restriktivnih zakona koji bi mogli biti zloupotrebjeni za ograničavanje slobode izražavanja i naglašava da takvi zakoni moraju u potpunosti poštovati standarde slobode izražavanja.

Iako je pravni okvir za rad medija u velikoj mjeri usklađen s međunarodnim standardima, proces kreiranja politike je u zastoju posljednjih godina uprkos potrebi izmjene postojećih zakona i donošenja novih. Novinari uglavnom rade u okruženju bez cenzure, ali mnogi faktori podstiču autocenzuru. Novinari su izloženi verbalnim prijetnjama i napadima, kao i povremenim fizičkim napadima. Novinari se uglavnom ne osjećaju dovoljno zaštićeno dok rade svoj posao i ne vjeruju policiji da bi ih štitila.

MODUL 1: RAZUMIJEVANJE SLOBODE IZRAŽAVANJA

A. Uvod u slobodu izražavanja

Kratka refleksija:

- Šta mislite da je sloboda izražavanja?

- Sloboda izražavanja je osnovno pravo na izražavanje misli, ideja i informacija bez straha od cenzure ili odmazde. Ona je kamen temeljac demokratije i ljudskih prava koji omogućava pojedincima da učestvuju u javnom diskursu, preispituju autoritet i pozivaju vlade na odgovornost.
- Uključuje slobodu mišljenja bez uplitanja, kao i pravo traženja, primanja i širenja informacija i ideja bilo kojim sredstvima i bez obzira na granice.

Član 19, Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima (UDHR)

Svako ima pravo na slobodu mišljenja i izražavanja što obuhvata i pravo da ne bude uznemiravan zbog svog mišljenja kao i pravo da traži, prima i širi informacije i ideje bilo kojim sredstvima i bez obzira na granice..

- Šta mislite koje su zemlje rangirane pri „vrhu“ ili „dnu“ ljestvice kada govorimo o slobodi izražavanja? Pogađajte!!! (kratka interakcija /brainstorming tokom F2F obuke)

Ispod se nalazi grafički prikaz podataka koje je prikupila NVO „Article 19“. Prikazano je 10 zemalja na vrhu i na dnu ljestvice po pitanju slobode izražavanja:

Top 10	GxR score	Bottom 10	GxR score
Denmark	95	North Korea	0
Switzerland	95	Turkmenistan	1
Sweden	94	Syria	1
Norway	94	Eritrea	1
Estonia	93	Belarus	2
Finland	93	China	2
Ireland	92	Cuba	2
Portugal	92	Nicaragua	3
Belgium	91	Saudi Arabia	3
Latvia	91	Equatorial Guinea	4

Nicaragua and Belarus are new entries to the bottom 10 for 2021.

Portugal is a new entry into the top 10 and Uruguay dropped out this year.

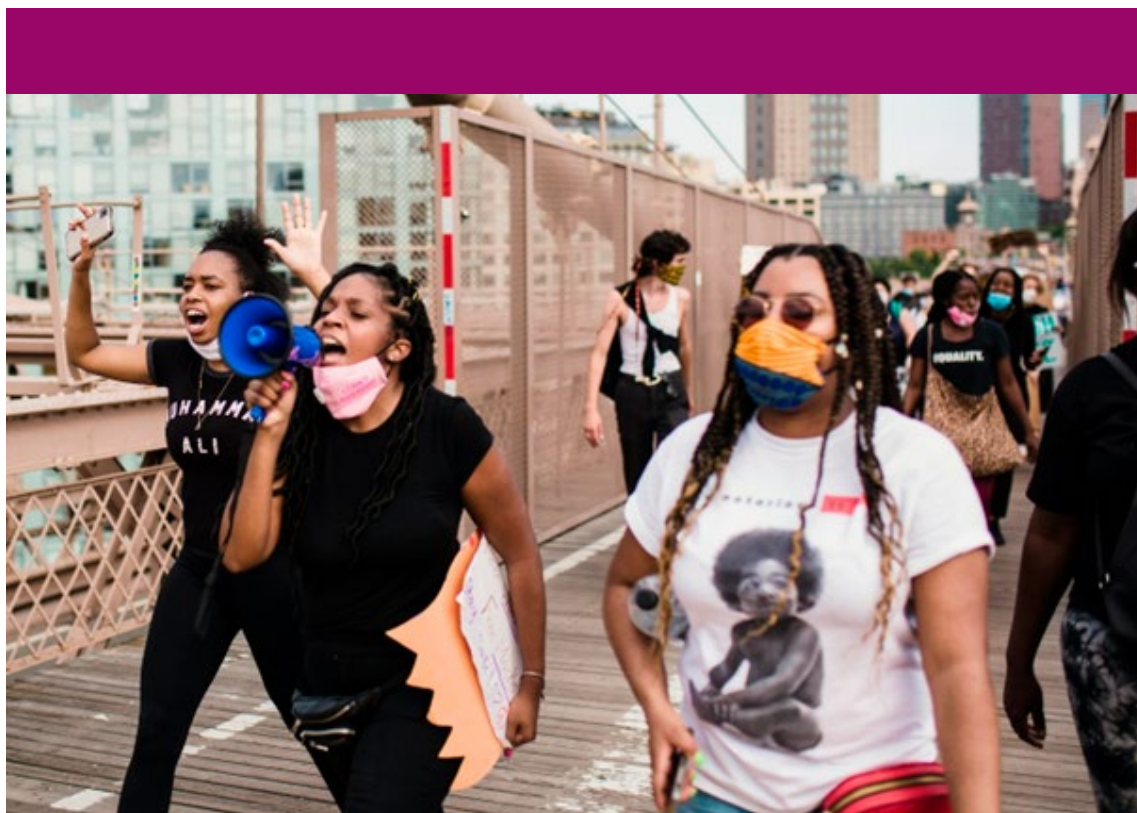
The entire top 10 is now composed of European countries.

Izvor: Article 19, Svjetski izvještaj o slobodi izražavanja

Razmislimo o važnosti slobode izražavanja!

- Zašto mislite da je sloboda izražavanja važna?
  - ✓ Sloboda izražavanja promoviše otvoreni dijalog, podstiče inovacije i osigurava slobodan protok informacija. Omogućava pojedincima da preispitaju štetne stereotipe, promovišu jednakost i štite svoja prava.
  - ✓ Sloboda izražavanja znači osiguranje individualnog samoispunjenja. Važno da ljudi mogu učestvovati u procesima donošenja odluka, posebno u javnoj sferi, a i društvu je omogućeno da postigne stabilnost i prilagodljivost.¹

Izvor: pexels

B. Odnos s demokratijom i ljudskim pravima, sadašnji izazovi

Sloboda izražavanja u demokratskom kontekstu

- Kao što je već rečeno - Sloboda izražavanja je neophodna za funkcionisanje demokratskog društva! Omogućava građanima da učestvuju u informisanom donošenju odluka, pozivaju svoje izabrane zvaničnike na odgovornost i preispitaju prekoračenje ovlasti.

Izvor: depositphotos

Prijetnje po slobodu izražavanja

- Unatoč svojoj važnosti, sloboda izražavanja je često ugrožena. Vlade, pojedinci i institucije mogu nastojati da ograniče ili ušutkaju glasove neslaganja kroz cenzuru, nasilje ili pravno zastrašivanje.

Sadašnji izazovi slobodi izražavanja

- Porast društvenih medija i širenje lažnih informacija u posljednjim godinama postavili su nove izazove za slobodu izražavanja. Online platforme postale su plodno tlo za govor mržnje, ekstremizam i dezinformacije izazivajući zabrinutost zbog uticaja na javni diskurs i prava pojedinca.

Tema za razmišljanje: Šta mislite da su neki od glavnih izazova povezanih sa slobodom izražavanja u vašoj zemlji?

¹ Vidjeti, UNESCO, Alat za slobodu izražavanja. Vodič za studente (2013).

C. Pravni okvir i međunarodni standardi

- Državno zakonodavstvo i međunarodno pravo
  - Većina zemalja ima zakone koji štite slobodu izražavanja, često odražavajući međunarodne konvencije o ljudskim pravima kao što su **Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima** i **Evropska konvencija o ljudskim pravima (EKLJP)**. Ovi zakoni definišu obim prava pojedinaca na izražavanje i regulišu situacije u kojima se mogu primijeniti ograničenja.
  - U mnogim zemljama sloboda izražavanja sadržana je u ustavu. Ustav je najviši zakon u zemlji i postavlja temelje drugim pravilima i načelima za vladu i njene građane.

Član 10 Evropske konvencije o ljudskim pravima (EKLJP)

„Svako ima pravo na slobodu izražavanja. Ovo pravo uključuje slobodu mišljenja i slobodu primanja i prenošenja informacija i ideja, bez miješanja javne vlasti i bez obzira na granice. Ovaj član ne sprječava države da zahtijevaju dozvole za rad od radio, televizijskih i filmskih kompanija.“

Tema za razmišljanje:

Kako je sloboda izražavanja pravno utemeljena u vašoj zemlji?

Ograničenja po članu 10 EKLJP-a:

Iako je sloboda izražavanja osnovno pravo, ono nije apsolutno. Član 10. EKLJP priznaje da neka ograničenja mogu biti neophodna pod određenim okolnostima pod uslovom da su:

- Propisana zakonom: ograničenja moraju jasnom definisana zakonima koji su dostupni svima;
- Potrebni za postizanje legitimnog cilja: ovi ciljevi mogu uključivati zaštitu nacionalne sigurnosti, javnog reda, sprječavanje iznošenja povjerljivih informacija ili održavanje autoriteta i nepristrasnosti pravosuđa;
- Neophodni u demokratskom društvu: ograničenja moraju biti srazmjerna i najmanje restriktivno sredstvo za postizanje legitimnog cilja. To znači da bi trebalo razmotriti druge manje nametljive mjere prije nego što se pribjegne ograničenjima slobode govora.

Razumijevanje ovih ograničenja pomaže postići ravnotežu između vašeg prava na slobodu izražavanja i prava drugih ljudi.

- Uloga pravosuđa i samoregulatornih tijela
  - Pravosuđe igra ključnu ulogu u održavanju slobode izražavanja i osiguravanju da se **ograničenja** slobode govora primjenjuju **usko** i u skladu sa zakonom. Samoregulatorna tijela kao što su vijeća za štampu također mogu igrati važnu ulogu u promovisanju odgovornog novinarstva i rješavanju zabrinutosti u vezi s medijskim sadržajem.

Vježba: Razmislite o ograničenjima

Sloboda izražavanja igra bitnu ulogu u našim životima, ali je važno shvatiti da nije apsolutna. Sada ćemo malo detaljnije istražiti ova ograničenja.

1. Razmotrite specifičnu situaciju:

Zamislite da prisustvujete javnom protestu na kojem grupa iznosi stavove s kojima se u potpunosti ne slažete, čak ih smatrate uvredljivim. Treba li im dozvoliti da izraze ove stavove? Zašto?

2. Razmislite o potencijalnim posljedicama:

Ako bi neko mogao izraziti bilo šta bez ograničenja, kakve bi potencijalne posljedice mogle nastati? Može li to dovesti do štete ili poticanja na nasilje? Kako bismo mogli uravnotežiti slobodu izražavanja s drugim važnim vrijednostima kao što su javna sigurnost i zaštita pojedinaca od štetnih učinaka takvog djelovanja?

3. Istražite ograničenja u vašoj zemlji:

Kako je sloboda izražavanja regulisana zakonodavstvom vaše zemlje?

Postoje li neka posebna ograničenja navedena u zakonu?

Ko je odgovoran za tumačenje i primjenu ovih ograničenja (npr. pravosuđe)?

4. Razgovarajte i podijelite mišljenje:

O ovim pitanjima i razmišljanjima otvoreno razgovarajte sa svojim vršnjacima, prijateljima iz razreda ili kolegama. Zapamtite, različiti ljudi mogu imati različite perspektive o ograničenjima slobode govora. Ova diskusija je prilika da učimo jedni od drugih i razvijemo raznovrsno razumijevanje ovog kompleksnog pitanja.

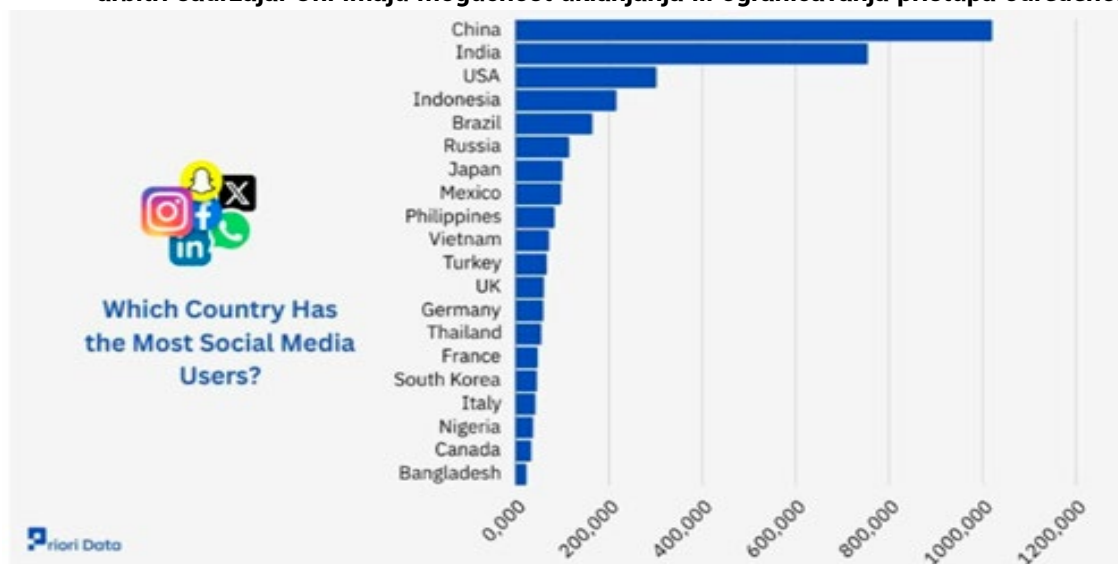

D. Sloboda izražavanja u digitalnom dobu

Internet i društveni mediji postali su bitni u našim životima transformirajući način na koji komuniciramo i pristupamo informacijama. Međutim, ova moćna sredstva postavljaju i nove izazove za slobodu izražavanja. U nastavku donosimo detaljniji pregled.

Digitalno okruženje:

- **Globalni doseg:** Karta ispod ilustruje neravnomjernu distribuciju pristupa internetu i korištenja društvenih medija. Ovaj nejednak pristup izaziva zabrinutost oko toga kako se globalno doživljava sloboda izražavanja. Osim toga, pristup određenim Internet stranicama i alatima društvenih medija također može biti ograničen po pitanju sadržaja.
- **Moderiranje sadržaja:** Online platforme poput Facebooka i Twittera postale su moćni arbitri sadržaja. Oni imaju mogućnost uklanjanja ili ograničavanja pristupa određenom

sadržaju što utiče na slobodu govora.

- **Pristranost algoritma:** Algoritmi koji pokreću *feedove* društvenih medija mogu pojačati ili potisnuti određene glasove. Ovo može stvoriti „eho komore“ u kojima su korisnici izloženi samo informacijama koje potvrđuju njihova postojeća uvjerenja.

Izvor: https://prioridata.com/data/social-media-usage/#Which_Country_Has_the_Most_Social_Media_Users

- Uspostavljanje ravnoteže između slobode izražavanja i štetnog online sadržaja

MODUL 2: BORBA PROTIV LAŽNIH INFORMACIJA

A. Razumijevanje lažnih informacija

Definisanje i klasifikovanje lažnih informacija

Lažne informacije i dezinformacije su dva pojma koja se često koriste naizmjenično, ali imaju različita značenja. Lažne informacije su **nenamjerno lažne ili netačne informacije** koje se dijele bez zle namjere. Dezinformacija je, s druge strane, **lažna ili obmanjujuća informacija** koja se **namjerno** kreira i širi s namjerom obmane.

Uticaji lažnih informacija

Lažne informacije mogu imati značajan negativan uticaj na pojedince, zajednice i društva. One mogu narušiti povjerenje javnosti u institucije i stručnjake, dovesti do štetnih odluka i pogoršati društvene podjele i sukobe.

Lažne informacije u digitalnom dobu

Širenje lažnih informacija lakše je nego ikad zbog porasta korištenja društvenih medija i interneta. Platforme društvenih medija omogućavaju brzo širenje informacija široj publici, a algoritmi mogu pojačati doseg lažnih informacija što korisnicima otežava pronalaženje tačnih informacija. Osim toga, deepfakes, koji su izmanipulirani video ili audio zapisi, mogu se koristiti za širenje lažnih informacija i diskreditovanje pojedinaca.

B. Medijska pismenost i provjera činjenica (Fact-Checking)

Kako postati kritički konzument informacija

U eri preopterećenosti informacijama, bitno je biti kritički konzument informacija. **U današnjem informatičkom dobu, kretanje kroz šumu online sadržaja zahtijeva kritičko razmišljanje i alate za provjeru činjenica.** To znači da možete procijeniti vjerodostojnost izvora, identifikovati predrasude i provjeriti tvrdnje. Evo nekoliko ključnih vještina kritičkog razmišljanja koje vam mogu pomoći u borbi protiv lažnih informacija:

- **Ispitajte izvor. Ko je izvor informacija? Da li su kvalifikovani i pouzdani?**

- **Provjerite pristrasnost:** Da li postoje skriveni planovi ili perspektive koje bi mogle uticati na informacije?
- **Potvrdite tvrdnje:** Unakrsno provjerite informacije iz više izvora i potražite originalne izvore.
- **Razmotrite kontekst:** Kada je informacija objavljena? Kakvo je trenutno stanje znanja o temi?

U sljedećem odjeljku ćemo istražiti neke ključne alate i tehnike koje će vam pomoći da postanete pametan konzument informacija.

Internet stranice za provjeru činjenica

Ove Internet stranice su posvećene provjeravanju **činjenica** i razotkrivanju lažnih informacija. One zapošljavaju novinare i istraživače da istražuju informacije i donose pouzdane odluke o njima. U nastavku je nekoliko istaknutih primjera:

- Snopes.com: Veteranska stranica za provjeru tvrdnji poznata po svom sveobuhvatnom razotkrivanju mitova, glasina i urbanih legendi.
- PolitiFact.com: Fokusira se na provjeru tačnosti izjava političara. Koristi sistem ocjenjivanja „Truth-O-Meter“.
- FactCheck.org: Projekat Annenberg Centra za javnu politiku, koji provjerava činjenice u tvrdnjama političara i drugim tvrdnjama o javnoj politici.
- Raskrinkavanje.ba: Platformu Raskrinkavanje.ba pokrenuo je tim organizacije „Zašto ne“ koji za sobom ima višegodišnje iskustvo u fact-checkingu, kroz rad na provjeri tačnosti i dosljednosti izjava javnih zvaničnika/ca, te praćenju ispunjenosti predizbornih obećanja na platformi Istinomjer.

Pretraživači kao saveznici u istraživanju

Ne podcjenjujte snagu dobro konstruiranog upita u pretraživaču. Koristite ih da:

- pronađete izvor: pratite tvrdnju do originalnog izvora. Pouzdane informacije često potiču sa renomiranih Internet stranica (.edu, .gov, priznate novinske organizacije);
- tražite više perspektiva: potražite informacije iz različitih izvora da biste stekli sveobuhvatno razumijevanje problema i budite oprezni prema eho komorama koje predstavljaju samo jednu tačku gledišta;
- Identifikujte članke o provjeri činjenica: pretraživači vam mogu pomoći da pronađete postojeće provjere činjenica o određenoj tvrdnji, ali potražite članke s jasnim citatima i dokazima koji podržavaju njihove nalaze.

3. Oslobodite svog unutarnjeg detektiva: Vještine kritičkog razmišljanja

Provjera činjenica nije samo korištenje alata, nego uključuje i primjenu kritičkog razmišljanja:

- propitujte sve: pristupite informacijama sa zdravom dozom skepticizma i zapitajte se ko iznosi ovu tvrdnju, šta je njihov plan;

- pregledajte dokaze: da li se informacije oslanjaju na vjerodostojne izvore i provjerljive podatke, postoje li logičke zablude ili emocionalni apeli koji se koriste da bi se promijenilo vaše mišljenje;
- ispitajte pristrasnost: svi izvori imaju neku pristrasnost, ali identifikujte perspektivu izvora i razmotrite kako bi ona mogla uticati na predstavljene informacije.

Kombinacijom ovih alata i tehnika sa zdravom dozom skepticizma možete postati sigurniji i učinkovitiji u provjeri činjenica u digitalnom dobu!

C. Preispitivanje kampanja dezinformisanja

Kampanje dezinformisanja su koordinirani napor za širenje lažnih ili obmanjujućih informacija. Mogu se koristiti za manipulisanje javnim mnijenjem, uticaj na izbore ili sisanje razdora. Evo nekoliko strategija za preispitivanje kampanja dezinformisanja:

- **Identifikujte obrasce:** potražite ponovljene teme, poruke ili taktike koje ukazuju na koordiniranu kampanju.
- **Pratite širenje informacija:** pratite kako se lažne informacije dijele i naglašavaju na društvenim medijima i drugim platformama.
- **Edukujte javnost:** podižite svijest o dezinformacijama i kako ih prepoznati.
- **Osporite dezinformacije:** komunicirajte s ljudima koji dijele dezinformacije i pružite im tačne informacije.
- **Pozovite platforme društvenih medija na odgovornost:** zahtijevajte da platforme društvenih medija preduzmu korake kako bi spriječile širenje dezinformacija.

Primjeri za preispitivanje kampanja dezinformisanja

- Razvite plan za praćenje širenja dezinformacija na društvenim mrežama.
- Kreirajte javnu obrazovnu kampanju za podizanje svijesti o dezinformacijama.
- Uključite se u online razgovore s ljudima koji dijele dezinformacije i pružite im tačne informacije.
- Napišite pismo svom lokalnom predstavniku ili platformi društvenih medija zahtijevajući akciju protiv dezinformacija.

MODUL 3: SUPROSTAVLJANJE GOVORU MRŽNJE

A. Razumijevanje govora mržnje

Definisanje govora mržnje

Govor mržnje je oblik komunikacije koji napada pojedinca ili grupu na osnovu osobina poput rase, religije, etničkog porijekla, nacionalnosti, spola, invaliditeta, seksualne orijentacije ili rodnog identiteta. Ima za cilj da ponizi, zastraši ili ušutka ciljanu grupu. Govor mržnje može se izraziti verbalno, pismeno ili simbolički.

Domino efekat govora mržnje

Govor mržnje ima dalekosežan uticaj i utiče na pojedince, zajednice i društvo u cjelini:

- **Stvara klimu straha:** ciljani pojedinci i grupe mogu se osjećati nesigurno i nepoželjno, što sprječava njihov osjećaj pripadnosti;
- **Potiče društvenu podjelu:** govor mržnje produbljuje postojeće pristranosti i predrasude, stvarajući polarizovanije i podjeljenije društvo;
- **Podstiče nasilje:** kada se retorika mržnje normalizuje, može dovesti do čina agresije i nasilja nad marginalizovanim grupama;
- **Mentalna i emocionalna šteta:** žrtve govora mržnje mogu doživjeti anksioznost, depresiju, pa čak i PTSP.

Prepoznavanje govora mržnje: Mnogo je oblika govora mržnje

Govor mržnje nije uvijek očit. U nastavku su neke uobičajeni primjeri kojih trebate biti svjesni:

- **Pogrdni jezik:** korištenje rasnih uvreda, etničkih uvreda ili homofobičnih izraza;
- **Dehumanizacija:** predstavljanje ciljanih grupa kao neljudskih ili životinjskih korištenjem uvredljivih memova, slika ili jezika;
- **Prijetnje nasiljem:** direktne ili prikrivene prijetnje zasnovane na zaštićenim karakteristikama osobe;
- **Propaganda mržnje:** širenje lažnih informacija koje demonizuju ili podstiču mržnju protiv određene grupe;
- **Online govor mržnje:** korištenje diskriminatornog jezika u objavama na društvenim mrežama, komentarima ili online forumima.

Primjeri govora mržnje

- Uputiti nekome rasnu uvredu ili koristiti pogrdne izraze za druge grupe.
- Dijeljenje memova ili slika koje dehumaniziraju ili stereotipiziraju marginalizirane zajednice.
- Prijetnje nasiljem prema pojedincima ili grupama na osnovu njihovih zaštićenih karakteristika.
- Širenje propagande koja promovise mržnju i diskriminaciju.
- Upotreba diskriminatornog jezika na online forumima ili platformama društvenih medija.

B. Pravni okviri i pristupi

Pravne zabrane govora mržnje

Mnoge zemlje imaju zakone koji zabranjuju govor mržnje prepoznajući njegov štetan uticaj na pojedince i društvo. Ovi zakoni se razlikuju po svom djelokrugu i primjeni, ali općenito imaju za cilj da zaštite pojedince i grupe od diskriminacije i nasilja.

- **Kriminalizacija:** U nekim se zemljama govor mržnje smatra krivičnim djelom kažnjivim novčanom ili zatvorskom kaznom.
- **Građanskopravna zaštita:** Druge zemlje pružaju građanskopravnu zaštitu žrtvama govora mržnje kao što su odštete ili sudske zabrane kako bi se spriječila daljnja šteta.
- **Regulativa o sadržaju:** Neke zemlje regulišu sadržaj online platformi kako bi suzbile širenje govora mržnje.

Pristupi za suzbijanje govora mržnje

Izvan zakonskih okvira, mogu se koristiti različiti pristupi u borbi protiv govora mržnje i promovisanju inkluzivne komunikacije.

- **Obrazovanje i svijest:** podizanje svijesti o štetnosti govora mržnje i promovisanje tolerancije i poštovanja različitosti su ključni koraci.
- **Medijska pismenost:** učenje ljudi kako da identifikuju, preispitaju i suprotstave se govoru mržnje na različitim medijskim platformama je od suštinskog značaja.
- **Angažman zajednice:** rad sa zajednicama na razvoju i implementaciji strategija za rješavanje problema govora mržnje može biti efikasniji od pristupa od vrha prema bazi.
- **Tehnološka rješenja:** razvoj tehnoloških alata i platformi koje mogu otkriti i označiti govor mržnje može doprinijeti njegovom sprječavanju i uklanjanju.
- **Kulturna transformacija:** podsticanje kulture poštovanja, razumijevanja i empatije može stvoriti okruženje u kojem je manje vjerovatno da će govor mržnje bujati.

Razumijevanjem pravnog okruženja i istraživanjem različitih pristupa možete doprinijeti sveobuhvatnijoj strategiji za borbu protiv govora mržnje i izgradnju inkluzivnijeg online i offline okruženja.

C. Promovisanje inkluzivne komunikacije

Kreiranje inkluzivnijeg društva

Da bismo efikasno riješili problem govora mržnje, moramo stvoriti inkluzivnije društvo u kojem se svi osjećaju cijenjenim i poštovanim. Ovo uključuje:

- Promovisanje različitosti i inkluzije - prihvatanje bogatstva različitosti i slavljenje jedinstvenog doprinosa svakog pojedinca;
- Preispitivanje predrasuda i stereotipa - aktivno rješavanje i uklanjanje štetnih stereotipa koji podstiču diskriminaciju;
- Podsticanje empatije i razumjevanja - podsticanje razumjevanja i saosećanja za pojedince iz različitih sredina;

Podržavanje slobode govora - zaštita slobode izražavanja uz zaštitu od govora mržnje koji podstiče nasilje ili diskriminaciju;

Promovisanje kritičkog razmišljanja - podsticanje vještina kritičkog razmišljanja za analizu informacija i identifikaciju predrasuda.

Strategije za promovisanje inkluzivne komunikacije

Inkluzivnu komunikaciju možemo promovisati:

- Upotrebom inkluzivnog jezika - izbjegavanje jezika koji je diskriminatoran, uvredljiv ili isključuje određene grupe;
- Uvažavanjem različitih stajališta - aktivno slušanje različitih stajališta i razmatranje alternativnih perspektiva;
- Slavljenjem različitosti - prepoznavanje i uvažavanje jedinstvenih identiteta i doprinosa pojedinaca iz svih sredina.

Integriranjem ovih strategija i njegovanjem kulture poštovanja različitosti, svi možemo doprinijeti inkluzivnijem i pozitivnijem online okruženju!

MODUL 4: BORBA PROTIV MIZOGINIJE: Izazov za slobodu govora i novinarke

A. razumijevanje mizoginije

Ovaj dio vodiča proučava kompleksnu povezanost između mizoginije i slobode govora, posebno uticaj koji ima na novinarke.

Mizoginija kao prepreka jednakosti

Mizoginija je duboko ukorijenjene predrasude prema ženama kroz koju se žene posmatraju inferiornim u odnosu na muškarce. Ona se manifestuje u različitim oblicima, od suptilnih pristrasnosti do otvorenog neprijateljstva i mržnje. Mizoginija može biti prisutna u individualnim stavovima, kulturnim normama, pa čak i društvenim medijima.

Mnoga lica mizoginije

Mizoginija ima mnogo oblika, te tako kreira mrežu izazova za žene.

- Individualni postupci: Diskriminacija i nasilje usmjereno prema ženama, od odbojnih komentara do uznemiravanja na internetu i fizičkog napada.
- Seksistički jezik i stereotipi: Riječi i pretpostavke koje održavaju negativne poglede na žene (npr. žene su emocionalne, muškarci su prirodni lideri).
- Kulturne norme: Tradicije i očekivanja koja ograničavaju prilike ženama (npr. davanje prioriteta obrazovanju sinova u odnosu na kćeri).
- Institucionalne strukture: Sistemi koji stvaraju ili održavaju rodnu nejednakost (npr. razlike u platama, nedostatak zastupljenosti žena na vodećim pozicijama).

U fokusu: Novinarke i online mizoginija

Novinarke su na prvoj liniji kazivanja istine i odgovornosti. Međutim, one su također neproporcionalno meta zlostavljanja i uznemiravanja na internetu, često ukorijenjenih u mizoginiji. Ovo zlostavljanje može imati više oblika.

- **Rodno uslovljeno vrijeđanje i napadi: pogrđni komentari o izgledu, prijetnjama nasiljem i seksualnom uznemiravanju.**
- **Dovođenje u pitanje kredibiliteta: odbacivanje njihovog rada na osnovu spola, a ne sadržaja.**
- **Doxxing i zastrašivanje: otkrivanje ličnih podataka kao prijetnja i sredstvo za ušutkivanje.**

Ove taktike imaju za cilj da ušutkaju ženske glasove, stvore neprijateljsko radno okruženje i na kraju obeshrabre žene da istraju u novinarstvu.

Debata o slobodi govora

Online prostor predstavlja složeno pitanje slobode govora. Iako je sloboda izražavanja ključna za zdravu demokratiju, ona se ne proteže na govor mržnje ili prijetnje. Pronalaženje ravnoteže između zaštite legitimne kritike i osiguravanja sigurnog prostora za novinare, posebno novinarke, stalni je izazov.

Tema za razmišljanje:

Studija slučaja - Online uznemiravanje

Scenarij: Anya Ramirez, poznata istraživačka novinarka, objavljuje ekspozice o ekološkim praksama moćne korporacije. Nakon objave njene su društvene mreže preplavljene negativnim komentarima. Ovi komentari uključuju:

- „Drži se pahuljastih tračeva o slavnim ličnostima, Anya. Pravo novinarstvo je za muškarce.“
- „Ovu priču si dobila samo preko kreveta. Patetično.“
- „Vidim da istražuješ nešto kasno uveče...sama...možda nemoj da ideš sama kući večeras ;)“ (u komentaru i slika njene kuće)

Objašnjenja:

1. Identifikujte različite taktike mizoginije korištene u ovim komentarima.
  - Primjer: Ovaj komentar koristi stereotip da je istraživačko novinarstvo muška oblast i odbacuje njenu kompetentnost samo na osnovu spola.
  - Primjer: Ovaj komentar pribjegava seksualnoj uvredi i implicira da je Anya koristila neetička sredstva da dođe do priče, diskreditirajući njen rad.

- Primjer: Ovaj komentar je jasna prijetnja nasiljem i doxxingom kako bi se Anya zastrašila.

2. Razmotrite uticaj ovih komentara na Anyu, kako lično tako i profesionalno.

Ovi komentari mogu imati značajan negativan uticaj na Anyu. Lično, oni mogu izazvati emocionalni stres, strah za njenu sigurnost i osjećaj da je ušutkana. Profesionalno, oni mogu narušiti njen kredibilitet, obeshrabriti je da se bavi budućim istraživačkim pričama i stvoriti neprijateljsko online radno okruženje.

3. Razmislite o strategijama koje bi Anya, njene pristalice i platforme društvenih medija mogli koristiti da riješe ovu situaciju.

- **Anya:** Anya može dokumentovati uznemiravanje, prijaviti ga platformi društvenih medija, razmotriti blokiranje uvredljivih naloga i tražiti podršku od svoje mreže i kolega.
- **Pristalice:** Anyanine pristalice mogu prijaviti uznemiravanje, javno osuditi uznemiravanje i izraziti svoju podršku njenom radu.
- **Platforma društvenih medija:** Platforma može pregledati komentare, ukloniti one koji krše njihove uslove korištenja (npr. govor mržnje, prijetnje) i potencijalno suspendovati ili zabraniti uvredljive račune.

Tema za razmišljanje: Kako se ova situacija odnosi na debatu o slobodi govora? Gdje povlačite crtu između slobodnog izražavanja i uznemiravanja na internetu?

Ova situacija naglašava složenost slobode govora na internetu. Iako je kritika Anyaninog rada prihvatljiva, sami komentari idu dalje od toga. Povučena je granica između izražavanja suprotnog mišljenja i pribjegavanja uvredljivom jeziku, prijetnjama i zastrašivanju.

B. Rodno uslovljen govor mržnje i online uznemiravanje

Rodno uslovljen govor mržnje

Rodno uslovljen govor mržnje je **oblik govora mržnje koji cilja pojedince ili grupe na osnovu njihovog spola**. Često uključuje mizogini jezik, stereotipe i prijetnje nasiljem. Rodno uslovljeni govor mržnje može biti posebno štetan jer jača ideju da su žene inferiorne i da zaslužuju diskriminaciju.

Online uznemiravanje

Online uznemiravanje je **korištenje online platformi za maltretiranje, zastrašivanje ili prijetnju pojedincima ili grupama**. To je rastući problem koji nesrazmjerno pogađa žene i djevojčice. Online uznemiravanje je moguće prepoznati u različitim taktikama kao što je slanje uvredljivih poruka, objavljivanje ličnih podataka na mreži ili kreiranje lažnih profila kako bi se lažno predstavljali kao svoje mete.

Uticaji rodno uslovljenog govora mržnje i online uznemiravanja

Rodno uslovljeni govor mržnje i online uznemiravanje mogu imati razoran uticaj na žrtve uzrokujući im emocionalni stres, strah i anksioznost. Također može ograničiti njihovo učešće u online prostorima i ograničiti njihovu slobodu izražavanja. U ekstremnim slučajevima može dovesti do samopovređivanja ili čak samoubistva.

Primjeri rodno uslovljenog govora mržnje i online uznemiravanja su:

- slanje mizoginih poruka ili komentara online;
- dijeljenje privatnih ili sramotnih fotografija ili video zapisa žena bez njihovog pristanka;
- kreiranje lažnih profila na društvenim mrežama za lažno predstavljanje ili klevetu žena;
- prijetnje nasiljem ili povredom žena;
- slanje neželjenih seksualno sugestivnih poruka ili slika.

C. Promovisanje rodno inkluzivnog diskursa

Kreiranje rodno inkluzivnog društva

Da bismo se efikasno borili protiv mizoginije i stvorili rodno inkluzivno društvo moramo:

- preispitati rodne stereotipe i promovisati pozitivno predstavljanje žena;
- promovisati jednake mogućnosti i zastupljenost žena u svim aspektima društva;
- podržati politike i inicijative koje se bave rodno zasnovanim nasiljem i diskriminacijom;
- obrazovati pojedince o važnosti rodne ravnopravnosti i poštovanja prava žena.

Strategije za promovisanje rodno inkluzivnog diskursa

Možemo promovisati rodno inkluzivni diskurs:

- korištenjem rodno neutralnog jezika i izbjegavanjem stereotipa;
- poštivanjem različitih rodni identiteta i izraza;
- preispitivanjem seksističkih šala ili komentara u našim razgovorima;
- prozivanjem mizoginije i rodne diskriminacije kada ih vidimo.

MODUL 5: KLEVETA I SLOBODA IZRAŽAVANJA:

Manevrisanje složenim odnosom između slobode govora i lične reputacije

A. Kleveta: Koncepti i elementi

U oblasti komunikacije i javnog diskursa, kleveta predstavlja delikatan akt postizanja ravnoteže između osnovnog prava na slobodu izražavanja i jednako ključne zaštite nečijeg ugleda. Razumijevanje nijansi klevete i njene interakcije sa slobodom izražavanja od suštinskog je značaja za pojedince, medijske organizacije i društvo u cjelini kako bi mogli manevrisati u ovom složenom pravnom i etičkom okruženju.

Definicija i oblici klevete

Kleveta, poznata i kao štetna laž, je čin komunikacije koji nanosi štetu ugledu osobe. Obuhvata dva osnovna oblika: klevetu i uvredu. Kleveta se odnosi na pisanu ili objavljenu neistinu, dok uvreda obuhvata usmeno izražavanje.

Elementi klevete

Da bi se utvrdila kleveta za tužbu tužitelj, pojedinac koji je predmet klevete, mora pokazati sljedeće elemente:

1. **lažna izjava** - izjava data o tužitelju mora biti neistinita i činjenično netačna;
2. **objavljivanje** - klevetna izjava se mora prenijeti trećoj strani, što znači da se mora podijeliti s nekim drugim osim tužitelja i optuženog;
3. **Identifikacija** - izjava mora identifikovati tužitelja kao osobu koja se kleveta, bilo eksplicitno ili implicitno;
4. **Krivica** - optuženi, osoba koja daje klevetničku izjavu, mora da je postupila ili nemarno ili namjerno prilikom davanja izjave. Nehat nastaje kada je okrivljeni postupao bez dužne pažnje, dok namjerna kleveta podrazumijeva davanje izjave sa zlom namjerom, odnosno s namjerom da se naškodi ugledu tužitelja;
5. **šteta** - tužitelj je morao pretrpjeti neki oblik štete, obično štetu reputaciji ili finansijski gubitak, kao rezultat klevetničke izjave.

Izuzeci od klevete

Dok je kleveta ozbiljan pravni prekršaj, postoje određeni izuzeci koji štite određene oblike govora. Ovi izuzeci uključuju:

1. **istina** - ako je izjava data o tužitelju tačna, ne može se smatrati klevetničkom;
2. **korektan komentar** - mišljenja i kritike su općenito zaštićene odbranom „korektan komentar“ sve dok su zasnovane na činjenicama, date s dobrom namjerom i ne prelaze granice korektne kritike;
3. **Privilegija** - određene vrste govora se smatraju privilegovanim i ne smatraju se klevetničkim, kao što su izjave date u sudskim postupcima, zakonodavnim debatama ili određenim pravnim komunikacijama.

Tema za razmišljanje: Kleveta na djelu - Slučaj slavne kuharice

Zamislite slavu kuharicu Sarah Starfire poznatu po svojim ukusnim i zdravim obrocima. Kritičar hrane Don Dour piše zajedljivu online recenziju tvrdeći da je njena hrana blaga i nezdrava. Ova recenzija postaje viralna izazivajući pometnju među njenim fanovima.

Da li se Don Doura može tužiti za klevetu?

Kako Sarah može zaštititi svoju reputaciju?

Kako bi dobio na sudu njen advokat mora dokazati pet stvari.

1. **Lažna izjava:** Da li je Don Dourova recenzija o hrani bila tačna?
2. **Objavljivanje:** Da li je Don Dour ovu recenziju podijelio javno na internetu?
3. **Identifikacija:** Da li su svi znali na koga je Don Dour mislio u svojoj recenziji? (U ovom slučaju Sarah Starfire)
4. **Krivica:** Da li je Don Dour jednostavno napisao negativnu recenziju (nepažnja) ili se vodio ličnom osvetom i namjerno pokušao da povrijedi njen ugled (zla namjera)?
5. **Štete:** Da li je Sarah pretrpjela bilo kakvu štetu zbog ove recenzije kao što je gubitak gostiju ili poslovne prilike?

B. Postizanje ravnoteže između slobode izražavanja i reputacije

Sloboda izražavanja je kamen temeljac demokratskog društva, te omogućava pojedincima da izraze svoje misli, mišljenja i uvjerenja bez nepotrebne cenzure. Međutim, ovo pravo nije apsolutno i mora biti u ravnoteži s pravom na zaštitu nečijeg ugleda.

Faktori u postizanju ravnoteže između slobode izražavanja i reputacije

Kada razmatraju ravnotežu između slobode izražavanja i ugleda, sudovi i drugi donosioci odluka često uzimaju u obzir više faktora.

1. **Zlu namjeru i nemar:** Da li je klevetnička izjava data namjerno sa zlom namjerom ili iz nemara, bez dužne pažnje?
2. **Javna ličnost ili privatna osoba:** Identitet tužitelja igra ulogu jer javne ličnosti imaju viši prag za dokazivanje klevete zbog njihove veće izloženosti javnosti.
3. **Javni interes:** Razmatra se priroda klevetničke izjave i da li ona doprinosi javnom interesu kao što je razotkrivanje nepravde.

Faktori u postizanju ravnoteže između slobode izražavanja i reputacije – nekoliko praktičnih primjera

Kada razmatraju ravnotežu između slobode izražavanja i ugleda, sudovi i drugi donosioci odluka često uzimaju u obzir nekoliko faktora.

- **Zlu namjeru i nemar:** Novinar slučajno objavljuje članak u kojem se lažno tvrdi da je političar uhapšen. Ovdje se može naći nemar, ali vjerovatno ne i zla namjera.
- **Javna ličnost ili privatna osoba:** Slavna ličnost tuži kritičara koji je napisao zajedljivu recenziju. Slavna ličnost, kao i javna, teže bi dokazala klevetu nego privatna osoba.
- **Javni interes:** Zviždač otkriva sigurnosne probleme u kompaniji. Čak i ako je reputacija kompanije oštećena, javni interes za sigurnost mogao bi biti veći od štete po reputaciju.

C. Medijska etika i odgovorno izvještavanje

Mediji igraju moćnu ulogu u oblikovanju našeg razumijevanja svijeta. Novinske kuće i novinari imaju odgovornost da pruže tačne i pouzdane informacije. Ovaj dio vodiča istražuje ključne principe medijske etike za odgovorno izvještavanje.

Stubovi odgovornog izvještavanja

1. **Istina prije brzine:** U današnjem brzom ciklusu vijesti, primamljivo je požuriti objaviti priču. Međutim, odgovorni mediji daju prioritet provjeravanju činjenica. Još jednom provjerite informacije s više izvora, provjerite citate i izbjegavajte oslanjanje isključivo na objave na društvenim mrežama.
2. **Poslušajte sve strane:** Dobro zaokružena priča predstavlja različite perspektive. Težite poštenom i uravnoteženom izvještavanju, izbjegavajući pristrasnost ili senzacionalizam. Intervjuite predstavnike iz različitih uglova i izbjegavajte uokvirivanje priče iz unaprijed određenog ugla.
3. **Ne špekulirajte, istražujte:** Odgovorni novinari ne popunjavaju praznine u znanju pretpostavkama. Ako nešto nije jasno, istražite dalje prije nego što objavite. Izbjegavajte prenapljene zaključke i pravite razliku između činjenica i mišljenja.
4. **Ispravljanje grešaka:** Svi prave greške. Kada se greške pronađu postupajte brzo. Brzo objavite ispravku, javno priznajte grešku i razjasnite tačne informacije. Transparentnost gradi povjerenje.
5. **Privatnost je važna:** Poštivanje privatnosti ljudi je ključno. Izbjegavajte objavljivanje privatnih informacija bez pristanka, posebno kada to može uzrokovati štetu ili sramotu.

Pridržavajući se ovih principa medijske organizacije mogu doprinijeti zdravoj ravnoteži između slobode izražavanja i zaštite ugleda osiguravajući da i prava pojedinca i javni diskurs ostanu zaštićeni.

OSTALI RESURSI I ALATI

Priručnik o slobodi izražavanja Vodič za studente (2013), UNESCO

Ovaj priručnik pruža sveobuhvatan uvod u temu slobode izražavanja uključujući njenu definiciju, značaj, različite oblike izražavanja, pravne i etičke okvire i izazove. Takođe uključuje vježbe i resurse za podučavanje.

Priručnik za medije i slobodu izražavanja UNESCO

Ovaj priručnik je namijenjen medijskim profesionalcima i nudi informacije i resurse za promovisanje slobode izražavanja u medijima. Pokriva teme kao što su etički principi za novinare, izvještavanje o osjetljivim temama i korištenje društvenih medija.

Priručnik za promovisanje slobode izražavanja u digitalnom dobu Organizacija za sigurnost i saradnju u Evropi (OSCE)

Ovaj priručnik je namijenjen vladinim agencijama, nevladinim organizacijama i drugim akterima koji rade na promovisanju slobode izražavanja u digitalnom svijetu. Uključuje informacije i resurse o temama kao što su internet cenzura, govor mržnje i sigurnost na internetu.

Priručnik za zaštitu slobode izražavanja u vremenima krize Međunarodne komisije pravnika (ICJ)

Ovaj priručnik je namijenjen braniteljima ljudskih prava i drugim akterima koji rade na odbrani slobode izražavanja u vremenima krize. Uključuje informacije i resurse o temama kao što su izvještavanje o sukobima, sigurnost novinara i nadzor interneta.

Priručnik o slobodi izražavanja za aktiviste Fondacije Otvoreno društvo

Ovaj priručnik pruža aktivistima znanje i vještine koje su im potrebne za promovisanje slobode izražavanja u svojim zajednicama. Uključuje informacije o temama kao što su zagovaranje, obrazovanje i monitoring.

Priručnik o slobodi izražavanja za medijske profesionalce, Međunarodna novinska federacija (IPF)

Ovaj priručnik pruža medijskim profesionalcima smjernice o tome kako da izvještavaju o pitanjima slobode izražavanja odgovorno i etički. Uključuje informacije o temama kao što su provjera činjenica, izbjegavanje lažnih informacija i zaštita izvora.

Vodič kroz slobodu izražavanja za žene, Međunarodna federacija za ljudska prava (FIDH)

Ovaj priručnik pruža ženama informacije o tome kako da zaštite svoje pravo na slobodu izražavanja i kako da preispitaju rodnu diskriminaciju u medijima.

Vodič kroz slobodu izražavanja za djecu, Save the Children

Ovaj vodič pruža djeci informacije o njihovom pravu na slobodu izražavanja i kako da koriste svoj glas za zagovaranje svojih prava. Uključuje informacije o temama kao što su maltretiranje, cenzura i korištenje društvenih medija.

Ovi vodiči nude vrijedne resurse za svakoga ko želi saznati više o slobodi izražavanja ili koji želi poduzeti nešto da odbrani ovo važno pravo. Oni pružaju informacije i resurse o različitim temama koje su relevantne za slobodu izražavanja, uključujući pravne i etičke okvire, izazove i strategije za promovisanje i zaštitu slobode izražavanja.

HELP kursevi Vijeća Evrope za pravne stručnjake

Online kurs: [Sloboda izražavanja i EKLJP](#) (2020, dostupan i na bosanskom jeziku)

Online kurs: [Govor mržnje](#) (2020, također dostupan na bosanskom jeziku)

Online kurs: [Zločin iz mržnje](#) (2020, također dostupan na bosanskom jeziku)

Svi linkovi su dostupni u elektronskoj verziji dokumenta 'Vodič kroz slobodu izražavanja' na digitalnoj platformi projekta 'HUB za zaštitu slobode izražavanja' koja se nalazi na web stranici Udruženja „Ja bih u EU“ Sarajevo.

Ovaj dokument je kreiran uz finansijsku podršku Evropske unije. Sadržaj dokumenta isključiva je odgovornost Udruženja "Ja bih u EU" Sarajevo i "World University Service WUS" Austria i ne predstavlja nužno stav Evropske unije.

VODIČ KROZ SLOBODU IZRAŽAVANJA

Finansira
Evropska unija

